

УДК 631.147 (477)

*О. А. Томашевська,
к. е. н., доцент кафедри аграрної економіки ім. проф. І.Н. Романенка,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Т. В. Мірзоева,
к. е. н., доцент кафедри аграрної економіки ім. проф. І.Н. Романенка,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

ВИРОБНИЦТВО ОРГАНІЧНИХ ПРОДУКТІВ В УКРАЇНІ

У статті окреслено сутність органічного виробництва та органічної продукції, досліджено сучасний стан вітчизняного ринку органічної продукції, розглянуто перспективи його розвитку.

Essence of organic production and organic products is outlined in the article, a modern home market of organic products condition is investigational, the prospects of his development are considered.

Ключові слова: органічне землеробство, органічне сільське господарство, органічне виробництво, органічна продукція, виробництво органічної продукції.

Key words: organic agriculture, organic agriculture, organic production, organic products, production of organic goods.

ВСТУП

Протягом останніх десятиліть все більшого поширення в світі та в Україні набуває органічне землеробство, метою якого є виробництво органічних продуктів як продовольчої, так і непродовольчої групи. Зростання уваги світової громадськості до органічної продукції пояснюється не лише турботою про навколишнє середовище, а й піклуванням населення про власне здоров'я. Як наслідок, зростає чисельність фермерських господарств і підприємств різних типів — виробників продуктів органічного походження.

У вітчизняній та зарубіжній літературі, публікаціях у мережі Інтернет нині приділяють багато уваги питанню виробництва органічних продуктів. Серед українських вчених цю проблему висвітлюють у своїх працях Г. Антонюк, В. Артиш, Р. Безус, В. Власов, І. Дідич, С. Ілляшенко, Л. Мельник, О. Прокопенко, О. Тлєтов, В. Шлапак, О. Шубравська та інші. Серед зарубіжних науковців пошуком вирішення питань виробництва екологічно чистої продукції займаються Р. Алексахін, А. Голубєв, Г. Добиш, Л. Ернандес, А. Жученко, А. Черкерес, В. Черников та інші. Проте умови сьогодення вимагають більш детальних подальших досліджень даної проблематики.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Мета даного дослідження — проаналізувати сучасний стан ринку органічної продукції в Ук-

раїні. В межах зазначеної мети були поставлені та виконані такі завдання: охарактеризувати сутність органічного виробництва та органічної продукції, дослідити сучасний стан вітчизняного ринку органічної продукції, розглянути перспективи його розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Екологічне виробництво різноманітних товарів і продуктів харчування нині є популярною і прибутковою діяльністю, прихильниками якої з кожним роком стає все більше країн і підприємців. Термін "Organic Farming" був запроваджений Міжнародною федерацією органічного сільськогосподарства (IFOAM), заснованою у 1972 році. За визначенням IFOAM, "органічне сільське господарство — виробнича система, що підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей. Воно залежить від екологічних процесів, біологічної різноманітності та природних циклів, характерних для місцевих умов, при цьому не використовуються шкідливі ресурси, які викликають несприятливі наслідки. Органічне сільське господарство поєднує в собі традиції, нововведення та науку з метою покращення стану навколишнього середовища та сприяння розвитку справедливих взаємовідносин і належного рівня життя для всього вищезазначеного" [11].

Органічне сільське господарство передбачає дотримання певних принципів, а саме:

— дбайливе ставлення до ґрунту, рослин, зміцнення здоров'я тварин, людей та всієї планети для нинішнього і майбутніх поколінь;

— підтримання функціонування циклів живої екологічної системи, його покращення;

— раціональне господарювання, спрямоване на захист здоров'я та благополуччя середовища [4].

Органічне виробництво — поняття широке і включає не лише землеробство як основу сільськогосподарювання, а й також рослинництво (овочівництво, садівництво, створення кормової бази), тваринництво, птахівництво, розведення риби, бджільництво, лісове господарство, переробну промисловість тощо.

Виробництво органічних продуктів у галузі рослинництва передбачає землеробство, що базується на застосуванні мінімального обробітку ґрунту та відмови від мінеральних добрив, отрутохімікатів, генетично модифікованих матеріалів. Боротьба з бур'янами проводиться механічними способами, а живлення ґрунтів відбувається за допомогою перегною, компостів, сівозмін тощо. Заборонено використання стічних вод як добрива [8]. Для боротьби зі шкідниками застосовують фізичні та біологічні методи: ультразвук, шум, світло, пастки, температурні режими. Загалом застосування органічних технологій у рослинництві веде до підвищення природної біологічної активності у ґрунті та відновлення балансу натуральних поживних речовин. Такий підхід також сприяє відновленню гумусу й нормалізації роботи живих організмів у ґрунті, що в результаті веде до підвищення врожайності сільськогосподарських культур.

В екологічному виробництві продукції тваринництва особлива увага приділяється кормам. Головним при їх приготуванні є відмова від консервантів, стимуляторів росту, збудників апетиту тощо. При вирощуванні тварин і птиці недопустимим є застосування гормонів росту, антибіотиків та генетично змінених порід. Для тварин створюють безстресові умови утримання та транспортування, а для їхнього лікування використовуються профілактичні засоби й гомеопатичні препарати.

При переробці органічних продуктів застосовують технології максимального збереження поживних речовин. При цьому необхідно є повна відмова від ароматизаторів, барвників, консервантів і генетично модифікованих організмів. Заборонені технологічні операції, що зменшують поживні властивості продуктів — рафінування, мінералізація тощо. Крім того, матеріали для пакування органічної продукції виготовляються з натуральної сировини.

Органічними вважаються тільки ті продукти, які вироблені відповідно до затверджених правил (стандартів), а виробництво пройшло процедуру сертифікації у встановленому законодавством порядку. При цьому органічна продукція належ-

ним чином маркується: на етикетці повинен бути нанесений відповідний логотип, а також інформація про відповідний орган сертифікації [12].

Поширення органічної продукції пояснюється низкою її переваг. За даними Дослідницького інституту органічного сільськогосподарства (FiBL) у Швейцарії, органічна продукція вміщує на 30% більше вітамінів, мікро- і макроелементів, ніж звичайна. Овочі та фрукти, вирощені без антибіотиків та стимуляторів росту, містять менше води, більше вітаміну С та корисних мінералів, таких як кальцій, магній, залізо, хром, а також на 10—15% більше фенольних сполук та антиоксидантів. Молочна продукція та м'ясо в своєму складі має більше жирних кислот, вітаміну Е та А (бета-каротину). Значну роль у популяризації органічних продуктів відіграє й те, що в процесі їхнього виробництва дозволено використовувати лише 32 із 290 харчових добавок, схвалених для використання у Європейському Союзі.

В Україні виробництво органічної продукції розпочалося в кінці 90-х років і протягом останнього десятиліття динамічно розвивалось. Якщо в 2008 році обсяг ринку органіки в Україні оцінювали в 6 млн грн., то в 2011 він сягнув 55 млн грн. [2]. На даний час Україна займає 21 місце в світі по органіці і третє місце в Східному регіоні після Чехії та Польщі [3]. За оцінками фахівців український ринок органіки приваблює інвесторів, перш за все, рентабельністю в 40%. Нині в Україні процвітає одне з найбільших та найуспішніших у Європі господарств, що вирощують органічні продукти, — ПП "Агроєкологія" Семена Антонця, 74-річного фермера з Полтавської області, удостоєного звання Героя України в 1999 році. Дане підприємство спеціалізується на виробництві молока й м'яса, вирощуванні зернових і технічних культур.

У 1997 році в Україні з'явилися перші органічні сільськогосподарські угіддя з вирощування зерна. У 1999 році це зерно почали експортувати до Європи. У 2012 році в Україні вже працює 142 сертифікованих органічних господарств, які використовують понад 290 тис. га сільськогосподарських угідь, це понад 0,7% від загальної площі угідь. Найбільша кількість господарств, що займаються виробництвом органічної продукції, розташовані у південній та західній частині України, а також у Полтавській області [7]. Середня площа господарств становить більше 2,2 тис. га. Проте структура виробництва залишається незбалансованою — понад 99% цієї землі віддано під рослинництво.

Нині Україна займає перше місце за кількістю сертифікованих угідь органічного сільськогосподарства у Східноєвропейському регіоні. На сертифікованих угіддях вирощують переважно зернові, зернобобові та олійні культури. Також сертифіковано понад 30 тис. га дикорослих рослин.

До переліку органічної продукції, виробленої в Україні, входять органічні зернові культури (пшениця, ячмінь, овес, жито, гречка) та продукти

Таблиця 1. Порівняльні ціни на деякі органічні та звичайні продукти

Найменування продукту	Середня вартість органічного продукту, грн.	Середня вартість звичайного продукту, грн.
Молоко	15.00-40.00	10.00
М'ясо	140.00	60.00
Курятина	70.00	40.00
Вершкове масло	180.00	80.00
Хліб	9.00	3.00
Сир твердий	250.00	80.00
Яйця курячі (за дес.)	29.00	8.00
Ковбаса (за 1 кг)	від 120.00	70.00-80.00

їхньої переробки (борошно, крупи), бобові культури (соя, горох, нут, люпин), олійні культури (соляшник, ріпак), мед, овочі, фрукти, ягоди та продукти їхньої переробки (повидло, сиропи, соки), сухофрукти, м'ясні вироби (ковбаси, сало, паштет, смалець) тощо.

Ознакою сучасного вітчизняного органічного ринку є формування відповідної інфраструктури, яку вже представляють понад 30 переробних підприємств і понад 20 підприємств-імпортерів [10].

Переважає більшість українських виробників органічної продукції орієнтована на експорт. Внутрішній ринок натуральних продуктів — це лише 10% від всього національного виробництва органіки. Інші 90% йдуть за кордон, де попит на таку продукцію набагато вищий. Вітчизняна органічна продукція вже продається у країнах ЄС та Близького Сходу, в Японії, США, Канаді [1]. В основному це сировина: зернові, бобові, олійні культури. Наприклад, компанія "Дакор Агро Холдинг", одна з лідируючих аграрних компаній України, в першому кварталі 2012 року заявила про намір зайнятися виробництвом органічних зернових і експортувати їх у країни Євросоюзу, де ціна на них на 40% вище, ніж на звичайну пшеницю. Великим попитом на Заході користуються також українські органічні соки, сиропи та джеми, які споживають в основному німці, австрійці, угорці, поляки, французи.

Максимальний попит на органічну продукцію в Україні спостерігається у забезпечених людей та людей літнього віку середнього достатку, що прагнуть відчувати смак забутих продуктів. Порівняно вузьке коло споживачів натуральних продуктів пояснюється їхньою дороговизною. За європейськими стандартами націнка на органічну продукцію є виправданою у розмірі 20—30%. В Україні ринок даних товарів на стадії формування, тому коштує органікамінимум на 50% дорожче, ніж неорганічні аналоги, вирощені за інтенсивними технологіями. А, за підрахунками Федерації органічного руху України, вартість органічних продуктів в Україні може бути навіть на 300% вище, ніж неорганічних аналогів [2].

Таким чином, українські споживачі мають змогу придбати екологічно чисті овочі, фрукти, продукти м'ясо-молочної продукції, але за досить високими цінами (табл. 1). Зокрема, органічні крупи

на 100—200% дорожчі за традиційні. Найбільш популярним продуктом у вітчизняних споживачів є органічне молоко.

Експерти пояснюють різницю в ціні тим, що виробники екопродукції не використовують хімічні та мінеральні добрива, тому врожайність органічних культур нижча, ніж звичайних рослин. Досить дорогою є також немеханічна обробка продуктів і їхнє зберігання. У вартість можуть закладати й інші витрати: наприклад, на просування товару чи на страхування від нереалізації продукції, що швидко псується.

Однією з вагомих статей витрат вітчизняних виробників органічної продукції виступає сертифікація. Вартість сертифікації в Україні може сягати 6 тис. євро, що частково пояснює високу собівартість органіки. Сертифікація передбачає повну перевірку всього циклу виробництва. Перевіряється все, що має відношення до виробництва продуктів: насіннєвий матеріал, корми, цехи, ферми. Залежить сертифікація від виду продукції та обсягів виробництва. В основному ця послуга користується попитом у виробників органічної продукції на експорт.

Сертифікується органічне виробництво в Україні за стандартами, встановленими Постановою Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року щодо органічного виробництва та маркування органічних продуктів. (<http://www.organic.ua>). Нині в Україні працює понад 10 європейських органів сертифікації органічних продуктів, серед яких ІМО (Швейцарія), BioKontroll (Угорщина), ECOCERT (Франція), ABCERT (Німеччина), LACON (Німеччина), ControlUnion (Нідерланди), ICEA (Італія), ЕТКО (Туреччина), Органік Стандарт (Україна) тощо.

На даному етапі розвитку органічне виробництво в Україні характеризується незначними обсягами та порівняно вузьким асортиментом. Частка продажів вітчизняної органічної продукції поки що не перевищує 1% від загального обсягу сільськогосподарської продукції. Для порівняння: в Європі це співвідношення становить 5%, причому зростання споживання органічної продукції становить 8—11% на рік [6].

Виробництво органічної продукції в Україні тривалий час не було врегульовано законодавчо, що суттєво стримувало розвиток даного ринку. І от 18 вересня 2012 року Верховна Рада України ухвалила довгоочікуваний Закон "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини". Цей Закон визначає правові, економічні та соціальні основи виробництва й обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, заходи контролю та нагляду за такою діяльністю. Спрямований Закон на забезпечення справедливої конкуренції та належного функціонування ринку органічної продукції й сировини,

покращення основних показників стану здоров'я населення, збереження природного навколишнього середовища, раціонального використання ґрунтів, забезпечення раціонального використання та відтворення природних ресурсів, а також гарантування впевненості споживачів у продуктах та сировині, маркованих як органічні.

Позитивним є той факт, що з прийняттям Закону запроваджується система контролю виробництва органічної продукції, шляхом інспектування всіх його етапів, на основі якого сертифікаційною комісією оцінюватиметься відповідність процесу виробництва вимогам закону про видачу сертифікатів.

Законом також визначаються вимоги до інспекторів, до уповноважених органів сертифікації, які повинні бути акредитованими у встановленому законом порядку та мати дозвіл на здійснення інспектування та сертифікації виробництва органічної продукції (сировини).

Важливим для споживачів є й те, що у Законі чітко визначені вимоги щодо маркування органічної продукції, а саме: слова, знаки, опис товарів і послуг, назва марки, зображення чи символи, що свідчать про належність продукції до органічної, обов'язково повинні бути розміщені на упаковці, етикетці (стікері), споживчій тарі, контретикетці, ярлику, пробці, листку-вкладиші, документі, повідомленні, інших елементах упаковки, що супроводжують чи належать до цього виду продукції.

Законом також передбачено створити реєстр виробників органічної продукції — перелік осіб, яким надано право виробляти (виращувати, переробляти) органічну продукцію (сировину) [5].

ВИСНОВКИ

Загалом в Україні є всі передумови для розвитку органічного сільського господарства. Це прекрасні природні умови, м'який клімат, підходящий стан ґрунтів з низьким рівнем забруднення агрохімікатами та великі масиви родючої землі. Потенціал органічного землеробства в Україні вважається одним із найбільших у світі. За даними Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО), агроекологічний потенціал урожайності в Україні є найбільшим у світі й може бути використаний максимально ефективно із застосуванням саме органічних технологій виробництва. Тому рішенням ФАО Україну віднесено до числа держав, які в майбутньому можуть стати донорами продовольства у світі [9].

Попри позитивні тенденції, існує й низка перепон, що стримують розвиток вітчизняного органічного виробництва. Зокрема, це: низький рівень обізнаності споживачів про доцільність споживання органічних продуктів та їх позитивний вплив на людину; вузький асортимент органічного споживчого кошика; складнощі при вирощуванні сільськогосподарської органічної продукції в зв'язку з вузьким спектром дозволених засобів; дефіцит насіння органічного походження; недо-

статня кількість торгових мереж, в яких продаються органічні продукти; відсутність державної фінансової підтримки; недостатнє інвестування в органічне виробництво.

Проте, враховуючи явні переваги органічних продуктів та появу закону, що регулює їхнє виробництво, можна стверджувати, що український ринок натуральних продуктів в змозі подолати перепони на своєму шляху та має значні перспективи розвитку в майбутньому. Перспективним цей напрям виробництва є й в глобальному розумінні, тому що вживання органічних продуктів опосередковано сприяє збереженню навколишнього середовища. Зокрема, позитивно впливає на відтворення природної родючості ґрунтів, сприяє збільшенню природного біорізноманіття; поліпшує здоров'я тварин, оскільки застосовуються такі методи їхнього утримання, які узгоджуються з їх природними потребами й не завдають страждань тваринам.

Література:

1. Белінська Ю. Натурпродукт / Ю.Белінська // Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.businessclass.kiev.ua>.
  2. Бироваш М. Истина в еде / М. Бироваш // Корреспондент. — 2012. — № 8(496). — С. 28—30.
  3. Гриценко О. Українська органіка: напівлегальне задоволення / О.Гриценко // Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.kyivpost.ua>.
  4. Маслак О. Ринок органіки в Україні: стан та перспективи. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua>.
  5. Органічній сільськогосподарській продукції та сировині в Україні бути / Прес-служба ДП "УкрНДНЦ". Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.zelenaplaneta.org.ua>.
  6. Перспективи розвитку ринку органічних продуктів України. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.mauger.ua>.
  7. Письменна О.А. Розвиток органічного сільського господарства в Європі / О.А. Письменна // Економіка АПК. — 2012. — № 2. — С. 141—144.
  8. Прутська О.О. Органічне сільське господарство в США: реалії та перспективи для України / О.О. Прутська, О.В. Ходаківська // Економіка АПК. — 2011. — № 12. — С. 142—151.
  9. Сіренко Н. М. Органічні продукти харчування у забезпеченні продовольчої безпеки України: стан та перспективи / Н.М.Сіренко, Т.О.Чайка // Економіка АПК. — 2012. — № 1. — С. 43—48.
  10. Украинский рынок органики привлекает инвесторов рентабельностью в 40%. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.delo.ua>.
  11. Що таке органічне сільське господарство. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.organic.com.ua>.
  12. Що таке органічні продукти? Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.organic.com.ua>.
- Стаття надійшла до редакції 11.10.2012 р.